
Tomislav SMERIĆ
Gabrijela SABOL

PRIVATNE VOJNE
KOMPANIJE – VOJNO
PODUZETNIŠTVO NA
POČETKU DVADESET
PRVOG STOLJEĆA

Uspon privatnih vojnih kompanija (PVK) jedno je od istaknutih obilježja posthladnoratovske transformacije sigurnosnog sektora koji obuhvaća niz aktera, uključujući sigurnosne snage (vojne, paravojne, policijske itd.), civilne institucije koje ih nadgledaju te druge državne institucije koje čine pravosudni i kazneni sustav (Bourne, 2002., 14). Kao zakonito utemeljene tvrtke PVK zapošljavaju civilno osoblje i upravljaju njime, imaju moderni korporacijski poslovni organizacijski oblik te pružaju širok spektar vojnih usluga (borbenih, savjetničkih, potpornih) mnoštvu različitih državnih i nedržavnih klijenata.

U ovome se radu uvodno iznose rezultati istraživanja stajališta hrvatske javnosti i časnika OS RH o mogućim aktivnostima PVK u Hrvatskoj. Potom se analiziraju čimbenici koji su stvorili potražnju za uspostavom privatiziranog vojnog sektora te obilježja i tipologije suvremenih PVK. Također, razmatra se i niz problemskih sklopova vezanih uz djelovanje PVK: a) uloga nacija-država kao monopolista sredstava organiziranoga nasilja u svjetlu privatizacije vojnih struktura; b) pravni, poslovni i etički aspekti normativne regulacije i samoregulacije djelovanja PVK te c) utjecaj djelovanja PVK na civilno-vojne odnose u različitim sociopolitičkim kontekstima. Zaključno se upućuje na neke prognoze budućih zbivanja na području privatiziranih vojnih usluga.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA: STAJALIŠTA HRVATSKE JAVNOSTI I ČASNIKA OS RH O DJELOVANJU PRIVATNIH VOJNIH KOMPANIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Što o djelovanju privatnih vojnih kompanija/tvrtki misle hrvatski građani i časnici OS RH? Istraživanje stajališta javnosti i časnika o privatnim vojnim tvrtkama provedeno je u sklopu ostvarivanja projekta "Hrvatska vojska – hrvatsko društvo".¹ Istraživanje stajališta hrvatske javnosti provedeno je na nacionalnom reprezentativnom uzorku građana Republike Hrvatske terenskom usmenom anketom od 22. veljače do 9. ožujka 2008. godine. Probabilistički izabrani, višestapno stratificirani uzorak činilo je 3.420 odraslih stanovnika Republike Hrvatske (vidi Smerić i sur., 2008.a).² Istraživanje stajališta časnika provedeno je na probabilistički izabranom, višestapno stratificiranom uzorku od 596 časnika OS RH, grupnim anketiranjem od 29. travnja do 13. lipnja 2008. godine. Osnovna stratifikacija provedena je prema grani OS RH, osobnom činu i spolu, uz osiguranje proporcionalne zastupljenosti pripadnika različitih ustrojbenih cjelina unutar tih kategorija (vidi Smerić i sur., 2008.b).³

Od ispitanika iz uzoraka javnosti i časnika OS RH zatraženo je mišljenje o djelovanju privatnih vojnih tvrtki u Republici Hrvatskoj (Tablica 1), a od časnika i stajalište o spremnosti na prihvaćanje posla u privatnim vojnim tvrtkama (Tablica 2).

Tablica 1.

Djelovanje privatnih vojnih tvrtki u Republici Hrvatskoj – stajališta javnosti i časnika OS RH

U svijetu danas djeluje velik broj privatnih vojnih tvrtki koje vladama i oružanim snagama nacionalnih država nude širok spektar usluga, od borbenih do savjetničkih i potpornih. Slažete li se s mišljenjem po kojem je potrebno dopustiti osnivanje i djelovanje takvih privatnih vojnih tvrtki i u RH?

	Javnost	Časnici
Uopće se ne slažem.	20,8%	19,2%
Uglavnom se ne slažem.	13,4%	17,8%
Niti se slažem, niti se ne slažem.	22,6%	16,7%
Uglavnom se slažem.	15,1%	29,2%
Potpuno se slažem.	5,4%	9,4%
Ne znam, ne mogu procijeniti.	22,2%	7,4%
Bez odgovora.	0,5%	0,2%

1. Naručitelj projekta je Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (MORH) – Institut za istraživanje i razvoj obrambenih sustava (IROS), a projekt provodi Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
2. Na nacionalnoj razini veličina realiziranog uzorka dopušta procjenu populacijskih parametara s teorijskom greškom koja ne prelazi 2,2%, uz stupanj rizika u zaključivanju manji od 5%.
3. Realizirani uzorak časnika dopušta procjenu populacijskih parametara s teorijskom greškom koja ne prelazi 2,2% uz stupanj rizika u zaključivanju manji od 5%. Terenski dio istraživanja proveli su vojni psiholozi grupnim anketiranjem. Nakon dobivenih uputa svaki je časnik samostalno i anonimno ispunjavao upitnik.

U odnosu na pitanje o potrebi dopuštanja osnivanja i djelovanja privatnih vojnih tvrtki u Republici Hrvatskoj relativna većina građana/-ki je neodlučna i/ili ne može procijeniti (ukupno 44,8%), nešto više od trećine (ukupno 34,2%) ih je protiv, a nešto više od petine (ukupno 20,5%) jest za takvu mogućnost.

Naglašenije neslaganje s dopuštanjem osnivanja i djelovanja privatnih vojnih tvrtki u Republici Hrvatskoj iskazuju muškarci u odnosu na žene (46,5% u odnosu na 41,9%), ispitanici stariji od 50 godina u odnosu na ispitanike mlađe od 30 godina (49% u odnosu na 34,4%), ispitanici višeg/visokog stupnja naobrazbe u odnosu na ispitanike nižeg stupnja naobrazbe (49,5% u odnosu na 40,6%) te ispitanici iz naselja višeg stupnja urbaniziranosti u odnosu na ispitanike iz naselja nižeg stupnja urbaniziranosti (46,4% u odnosu na 39,9%). Ispitanici koji imaju status branitelja u odnosu na ispitanike koji nemaju status branitelja skloniji su dopuštanju osnivanja i djelovanja privatnih vojnih tvrtki (31% u odnosu na 25,6%), odnosno manje su neodlučni u procjeni (23,3% u odnosu na 30,3%).⁴

U odnosu na pitanje o potrebi dopuštanja osnivanja i djelovanja privatnih vojnih tvrtki u Republici Hrvatskoj mišljenja časnika OS RH su podijeljena – za dopuštanje osnivanja i djelovanja takvih tvrtki je ukupno 38,6%, a protiv 37% časnika. Pritom je četvrtina časnika (24,1%) neodlučna i/ili ne može procijeniti.

Usporedba stajališta časnika sa stajalištem javnosti u odnosu na to pitanje pokazuje da su časnici skloniji dopuštanju osnivanja i djelovanja takvih tvrtki – naime, za dopuštanje osnivanja i djelovanja je više od trećine časnika (ukupno 38,6%), a tek je petina građana (ukupno 20,5%) imala takvo mišljenje. Pritom je udio građana koji se protive takvoj mogućnosti (ukupno 34,2%) sličan udjelu časnika koji imaju isto stajalište (ukupno 37%). Istodobno, znatno veći udio građana u odnosu na udio časnika iskazao je neodlučnost u iznošenju procjene (ukupno 44,8% u odnosu na 24,1%).

4 Navedene su samo statistički značajne razlike procjena različitih podskupina ispitanika na razini $p \leq .001$. Prije provođenja testiranja značajnosti razlika provedena su odgovarajuća sazimanja originalnih kategorija odgovora, pri čemu su izostavljeni odgovori onih sudionika koji na pojedino pitanje nisu odgovorili ili su odgovorili s ne znam, ne mogu procijeniti. Usporedba stavova o istraživanom problemskom sklopu različitih podskupina ispitanika provedena je uporabom hi-kvadrat testa (napomena: u odnosu na pitanja vezana uz privatne vojne tvrtke nisu utvrđene statistički značajne razlike između podskupina časnika).

Tablica 2.

Spremnost na prihvaćanje posla u

privatnim vojnim tvrtkama – stajališta časnika OS RH

Kada bi Vam neka od privatnih vojnih tvrtki danas ponudila dobro plaćen posao u

kojem su bitna znanja i vještine koje ste stekli u vojsci, biste li taj posao prihvatili ili ne?

Ne bih prihvatio/-la.	25,3%
Prihvatio/-la bih isključivo ako bi se radilo o domaćoj tvrtki.	15,8%
Prihvatio/-la bih, neovisno o tome o kojoj se tvrtki radi.	18,9%
Ne znam, nisam o tome razmišljao/-la.	39,3%
Bez odgovora.	0,7%

Relativna većina časnika (39,3%) navodi da o prihvaćanju “dobro plaćenog posla” u privatnim vojnim tvrtkama nije razmišljala, a četvrtina časnika (25,3%) ističe da takav posao ne bi prihvatili. Istodobno, više od trećine časnika (ukupno 34,7%) skloni su prihvaćanju posla u privatnim vojnim tvrtkama (nešto manje od polovine tog postotka uz uvjet da se radi o domaćoj tvrtki).

Dobiveni rezultati pokazuju da je hrvatska javnost, usprkos određenim iskustvima s djelovanjem PVK u Hrvatskoj (ili možda upravo zbog njih), u odnosu na to pitanje pretežno neodlučna ili se toj mogućnosti protivi.⁵ Istodobno, gotovo dvostruko viši stupanj sklonosti časnika dopuštanju djelovanja PVK u Hrvatskoj, kao i iskazana spremnost na prihvaćanje posla u takvim tvrtkama trećine časnika upućuje na zaključak da je tome fenomenu i u Hrvatskoj potrebno posvetiti pozornost.

PRIVATNE VOJNE KOMPANIJE – OBILJEŽJA, TIPOVI I ČIMBENICI USPONA

“**Tradicionalni plaćenici**” i PVK. Iako u javnom medijskom diskursu često identificirane kao “plaćeničke” skupine “pasa rata”⁶ ili “unajmljeni revolveraši”, suvremene posthladnoratovske PVK nekim svojim karakteristikama znatno odstupaju od takvih “emocionalno nabijenih” predodžbi, oblikovanih na temelju karakteristika “tradi-

5 Dosadašnja iskustva s djelovanjem PVK u Hrvatskoj uključuju angažiranje američke tvrtke MPRI u procesima reforme MORH-a/OS RH (program DTAP – *Democracy Transition Assistance Programme* 1995. godine), medijski prezentirana razmatranja mogućnosti osnivanja tvrtke za suradnju s kompanijom Blackwater Security Consulting pri regrutiranju bivših pripadnika OS RH za odlazak u Irak 2005. godine (*120 Hrvata plaćenika ide u Irak* (2005) *Globus Online*, Broj 729.) (<http://www.globus.com.hr/Clanak.aspx?BrojID=81&ClanakID=1788>) (10.12.2005.) te regrutiranje osoblja za rad u Iraku na “civilnim” poslovima (vozači, kuhari, skladištari, medicinske sestre, električari i čistačice) za američku tvrtku KBR u Zagrebu 2007. godine.

6 Vidi primjerice *Vjesnik*, 21. veljače 2009. *Psi rata našli novo ime*.

cionalnih” vojnih plaćenika, sudionika postkolonijalnih ratova 1960-ih i 1970-ih godina, uz čije se djelovanje na suzbijanju nacionalno-oslobodilačkih pokreta vežu i česte povrede ratnog prava (Smith, 2003., 111-112). Ponajprije, *soldiers of fortune*⁷ iz 1960-ih i 1970-ih (primjerice “arhetipski” *Les Affreux* u Kongu) rade za samo jednog klijenta, usredotočeni su na borbu (uglavnom pružaju samo jednu vrstu usluga), tvore “ne-/multi-nacionalne” *ad hoc* organizacije kojima nedostaje kohezija i viša razina discipline te stoga imaju ograničen strateški utjecaj (Singer, 2002., 6). No, možda najvažnije, treba istaći da je djelovanje plaćenika tog tipa zabranjeno odredbama međunarodnog prava. Takve “*freelance*” skupine plaćenika djeluju u kontekstima koje PVK izbjegavaju (često pronalaze posao u zemljama ili vojnim grupama koje su suočene s međunarodnim sankcijama), a njihovi pripadnici nisu ograničeni u djelovanju imperativom očuvanja korporacijske reputacije i/ili strahom od sankcija, pa legislativa nema znatnijeg utjecaja na njihovo djelovanje (Brooks, 2000., 130-131). “Tradicionalne” plaćeničke skupine ni danas ne nestaju u potpunosti, već “deevoluiraju na razinu pojedinačnih/izdvojenih slučajeva te se povlače u podzemlje”, dok se uspješnost njihova djelovanja, kao i njihov utjecaj (u odnosu na 1960-e) znatno smanjuje – primjerice angažiranje tzv. *Bijele legije* u Zairu/DR Kongu 1996. godine na strani Mobutuova režima (Singer, 2003., 43-44).

Ključna razlika između “tradicionalnih” plaćenika i PVK ogleda se u korporatizaciji vojnih usluga. PVK imaju utvrđenu (ne tek privremeno oblikovanu) organizacijsku strukturu, one su legalna tijela čije je poslovanje vođeno korporacijskim (ne tek individualnim) profitnim interesom, često su poslovno vezane uz tvrtke s djelatnošću izvan sigurnosnog sektora, regrutiranje novih pripadnika jest javno (često i visokospecijalizirano), spektar usluga koje nude nije ograničen samo na borbene, odabir klijenata orijentiran je u pravilu na podupiranje priznatih vlada/izbjegavanje režima neprihvatljivih međunarodnoj zajednici itd., a međunarodno ih pravo, u mjeri u kojoj regulira njihov status, ne prepoznaje kao organizacije koje prakticiraju kriminalizirani “plaćenički zanat” (Smith, 2003., 111-112 i 118; Singer, 2003., 42).

Stoga opis tvrtki privatnog vojnog sektora tek kao suvremenih *soldiers of fortune* pojednostavljuje problem – riječ je o “normativnim prosudbama, a ne činjenično zasnovanim analitičkim evaluacijama” (Singer, 2003., 45), te

7 Istoimeni časopis, pokrenut 1975. godine, danas tek površno odražava neke karakteristike plaćeničke “subkulture” tih godina (vidi: <http://www.sofmag.com/>).

zasjenjuje šira pitanja koja pokreće djelovanje PVK (Shearer, 1998., 68-69).

Definicije i obilježja PVK. Suvremene PVK posjeduju više zajedničkih obilježja – primarno, one su profitom vođene organizacije koje pružaju ekspertne (profesionalne) vojne usluge na globalnom tržištu. Njihove su usluge tijesno povezane s vođenjem rata – tradicionalno, ekskluzivnom ulogom redovitog vojnog osoblja/organizacija. Djelujući na visoko kompetitivnom svjetskom tržištu PVK biraju svoje klijente, kao i usluge koje će pružati, u skladu s politikama kompanija, adaptirajući se zahtjevima tržišta. Pritom se koriste suvremenim poslovnim i upravljačkim tehnikama – od agresivnog oglašavanja i (*re-*)*brandinga* do *outsourcinga* (Singer, 2002., 1; Kidwell, 2005., 1-2). Sektor PVK nije kapitalno intenzivan sektor, za razliku od, komparativno promatrano, velikih investicija potrebnih za održavanje “državne” vojne strukture – mnoge PVK djeluju kao “virtualne kompanije”, često su “globalno” locirane “*on-line*”, nemaju stalna sjedišta, ni stalne snage, što smanjuje razinu fiksnih troškova te pridonosi organizacijskoj učinkovitosti.

Većina kompanija posjeduje tek ograničenu “permanentnu” infrastrukturu, visoko su mobilne i koriste se fleksibilnom radnom snagom. Broj stalno zaposlenih je u pravilu minimalan – veće kompanije imaju velike baze podataka o (bivšem) vojnom osoblju i/ili osoblju iz sigurnosnog sektora, što omogućuje kako smanjivanje/uklanjanje troškova obuke osoblja, tako i “sklapanje” timova za specifične ugovorene misije. Takve se baze podataka ponekad i dijele između tvrtki, pa isti pojedinci mogu biti angažirani za različite poslodavce (Avant, 2004.a). Regrutiranje bivšeg vojnog osoblja olakšano je činjenicom da je (opća) selekcija kandidata (privučeni u pravilu znatno većim naknadama), već uvelike obavljena u “državnim” vojskama, kojima pak odljev osoblja nakon završetka vojne službe u PVK olakšava dijelom rješavanje problema vezanih uz proces tranzicije u civilni život/”drugom karijeru”. Bivši, u vojsci visokopozicionirani kandidati, u PVK uz ekspertizu donose i uspostavljene mreže kontakata (pa i privilegirane informacije koje olakšavaju sklapanje poslovnih ugovora s državom kao klijentom) koje nastavljaju održavati, a vojna je reputacija kandidata korisna i pri tržišnoj promociji i *brandingu* PVK (Singer, 2002., 14-16; Singer, 2003., 73-78).

PVK se u pravilu odlikuju apolitičnom naravi te jamče povjerljivost svojim klijentima – u rasponu od vlada, nevladinih organizacija i humanitarnih agencija do multinacionalnih korporacija i međunarodnih organizacija.

Istodobno, postupno jačaju i veze PVK s kompanijama iz drugih gospodarskih sektora – od tvrtki za proizvodnju oružja, građevinskih tvrtki, tvrtki iz sektora računalne, elektroničke i komunikacijske industrije, budući da mnoge od tih (multinacionalnih) tvrtki šire svoje djelovanje/ponudu i na tržište sigurnosti (Holmquist, 2005., 6-7).

Broj PVK i kretanje prihoda sektora. Procjene broja PVK variraju, uz ostalo i u ovisnosti o načinu njihova definiranja, tj. “oštrini” razlikovanja PVK od privatnih sigurnosnih tvrtki.⁸ Tako se procjene kreću od oko 90 PVK koje djeluju u oko 110 zemalja (Whyte, 2003., 576), preko broja od 122 PVK koje su od 1995. do 2000. spominjane u medijima/vijestima na globalnoj razini (Bharadawaj, 2003., 69), procjene o djelovanju više od 150 PVK u “vojnog” segmentu tržišta/sektora privatizirane sigurnosti (Avant, 2004.b, 154), do procjena o postojanju više stotina kompanija u rasponu od manjih kompanija do većih transnacionalnih tvrtki (Singer, 2002., 15).

Projekcije kretanja prihoda na globalnom tržištu sigurnosti/PVK pokazuju da će oni sa 55,6 milijardi USD 1990-e, uz godišnji rast od 7%, porasti na 202 milijarde USD do 2010-e godine (procjene izvršila *Equitable Securities Corporation* 1997. godine, prema: Bharadawaj, 2003., 68; Avant, 2004.b, 154; Johnson, 2005., 160). Neke procjene rasta privatiziranog vojnog sektora navode godišnje prihode na razini od čak približno 100 milijardi USD, uz očekivani rast prihoda u sljedećih nekoliko godina na razini od 85% u industrijskim i 30% u zemljama u razvoju (Singer, 2002., 15; Holmquist, 2005., 7). Za naznačeni trend indikativni su pritom i podaci prema kojima je Ministarstvo obrane SAD-a u razdoblju od 1994. do 2002. sklopilo više od 3.000 ugovora s američkim tvrtkama u tome sektoru (za usluge od obuke i logističke potpore do obavještajnog djelovanja) u vrijednosti od oko 300 milijardi USD (Singer, 2003., 15), a prihodi britanskih tvrtki u sektoru porasli su samo od početka iračkog rata 2003. do travnja 2004. sa 350 milijuna USD na gotovo 2 milijarde USD (Holmquist, 2005., 23).

Ekspanziju sektora djelovanja PVK ilustriraju i podaci vezani uz rat(-ove) u Iraku. Tako je omjer broja osoblja PVK i djelatnog vojnog osoblja SAD-a u Zaljevskom ratu 1991. godine iznosio 1:50, da bi omjer u ratu 2003. godi-

8 Treba napomenuti da je broj “ne-vojni” privatnih sigurnosnih kompanija znatno veći od broja PVK, pri čemu taj sektor također bilježi znatan rast, kako u razvijenim zemljama (npr. SAD), zemljama bivšeg drugog svijeta (npr. Rusija) tako i u zemljama u razvoju (npr. Pakistan i Indija) (Mandel, 2001.; Bharadawaj, 2003.).

ne (*Operation Iraqi Freedom*) iznosio 1:10, uz dodatan rast broja osoblja PVK od formalnog završetka ratnih operacija u svibnju 2003. Neke procjene iz studenog 2004. navode da je više od 20.000 zaposlenika u više od 60 PVK obavljalo vojne funkcije u Iraku, čineći tako po brojnosti drugu “formaciju” u sklopu “Koalicijskih snaga” (*Coalition of the Willing*) (Avant, 2004.b, 153 i 156; Holmquist, 2005., 23-24), odnosno oko 10% od ukupnog broja vojnog osoblja SAD-a uključenog u invaziju/okupaciju Iraka 2003. (Whyte, 2003., 577).

Čimbenici uspostave privatiziranog vojnog sektora. Analize uzroka pojave i uspona privatne vojne i sigurnosne industrije (sektora) koji započinje tijekom 1990-ih godina identificirale su niz međupovezanih skupina čimbenika (procesa) u kontekstu izmijenjene globalne sigurnosne i gospodarske okoline.

(a) Trend “privatizacije sigurnosti” jedan je od aspekata globalnog fenomena *privatizacije i/ili denacionalizacije* drugih, “civilnih” državnih sektora (Mandel, 2001.). Dominacija neoliberalnog modela države utemeljene na ideologiji “slobodnog tržišta” u posthladnoratovskom razdoblju (po “porazu” državno-planskih gospodarstava) potiče i trend *outsourcinga* niza tradicionalnih funkcija vlasti, pa tako i onih unutar sigurnosnog sektora (Holmquist, 2005., 2). Stoga je vojnu privatizaciju moguće promatrati i kao dio šire privatizacijske revolucije kojom se eksteraliziraju funkcije koje su nekada predstavljale definerajuće karakteristike nacije-države (Singer, 2002., 13-14). Pritom komplementarno jačanje procesa ekonomske *globalizacije*, manifestirajući se posebno na planu djelovanja multinacionalnih kompanija na eksploataciji prirodnih resursa u zemljama u razvoju (često u zonama nesigurnosti i konflikata), stvara dodatan poticaj/ambijent za angažiranje PVK (Brooks, 2002., 132-133). Treba upozoriti na to da privatizacija sigurnosti – “osiguravanje/pružanje usluga sigurnosti radi privatnog dobitka ili zaštite, za razliku od javne sigurnosti i/ili osiguranja sigurnosti od privatnih aktera”, predstavlja znatno širi fenomen (primjerice obuhvaća i rastući trend posjedovanja oružja u “civilnoj” populaciji; Mandel, 2001.) u odnosu na komercijalizaciju sigurnosti koja je jedan od njezinih aspekata i često se poistovjećuje s djelovanjem PVK (Bourne, 2002., 15-16).

(b) Druga skupina čimbenika (procesa) vezana je uz *transformiranu prirodu ratovanja (uporabe vojne moći)* te se manifestira na nekoliko planova. Tako, uslijed razvoja na tehnološkom i financijskom planu koji ključne vojne tehnologije čini komercijalno dostupnima i manjim organi-

zacijama, jača *diversifikacija vojne moći* šireći se na aktere (od terorističkih organizacija do transnacionalnih narko-kartela) izvan domene države kao entiteta koji je zbog sposobnosti mobiliziranja golemih resursa ratovanja monopolistički dominirao u ranijem razdoblju (Singer, 2003., 61). *Tehnologizacija ratovanja* rezultira povećanim vojnim potrebama za tehnološkom ekspertizom – sve je manje ljudi izravno uključeno u borbu, uz rast sustava potpore. U konfliktima visokog intenziteta vojne operacije velikih sila sve se više oslanjaju na civilne specijaliste za uporabu sofisticiranih vojnih sustava te na privatni sektor (tehničku i logističku potporu privatnih tvrtki), budući da vojska više ne može kooptirati ili zadržati (vlastite) stručnjake, već tek unajmiti privatne civilne (Singer, 2002., 10-11). Spomenuti proces rezultira *civilijanizacijom*⁹ mnogih vojnih funkcija (npr. uporaba i održavanje visokotehnoloških sustava naoružanja, logistika i dr.). Kako je sve teže identificirati granicu između vojnih i nevojnih zanimanja i “imunitet” civila kao neboraca u ambijentu ratnih djelovanja postaje sve upitniji. Konačno, u posthladnoratovskom kontekstu javlja se naglašenije i *kriminalizacija ratovanja* – jačanje profitnog motiva ratovanja (uz stagnaciju političkih, ideoloških i/ili religijskih motiva) rat iz “sredstva ostvarivanja” cilja pretvara u “cilj” sam. Posebno u sukobima niskog intenziteta (npr. motiviranih nastojanjima na uspostavi kontrole nad prirodnim izvorima ili osiguravanjem zaštite trgovine drogom) ratovanje postaje samoperpetuirajuće, mijenjajući ratnički etos i odnos prema civilima (Singer, 2003., 63-65).

(c) Treća skupina čimbenika vezana je uz procese posthladnoratovske strukturalne (ali i funkcionalne) *transformacije oružanih snaga*. Kraj hladnoratovske “ere hiper militarizacije” (Singer, 2002., 9) osnažuje trend “nestajanja masovnih vojski” (Smerić, 2005., 540-552) te za posljedicu ima globalno smanjivanje veličine nacionalnih oružanih snaga, uz narasle zahtjeve za znatnim jačanjem učinkovitosti. Time se, u odnosu na ljudske i materijalne vojne resurse, stvaraju pretpostavke za regrutiranje obučenog vojnog osoblja od PVK te njihovo opremanje (Smith, 2003., 108; Holmquist, 2005., 2). Smanjivanje vojnih organizacija za posljedicu ima i smanjivanje mogućnosti unutarorganizacijskog karijernog napredovanja vojnog osoblja, a demobilizacija rezultira preplavlivanjem tržišta rada bivšim obučanim vojnim osobljem, što vojnu ekspertizu čini lako dostupnom privatnome sektoru u nastajanju

9 Termin još 1960-ih uvodi M. Janowitz (1974.) opisujući onodobne multidimenzionalne trendove promjena odnosa civilnog i vojnog sektora.

(Brooks, 2000., 132). O dosezima procesa svjedoči i niz primjera (trans-)formiranja PVK od cjelovitih demobiliziranih postrojbi koje donekle zadržavaju čak i raniju temeljnu strukturu (npr. *32d Recon Battalion* u Južnoafričkoj Republici – tvrtka *Executive Outcomes* ili ex-SSSR jedinica *Alpha*; Singer, 2003., 53). Istodobno, tržište je preplavljeno i oružjem – od pješačkog oružja do sofisticiranih sustava podrijetlom iz zemalja bivšeg Istočnoga bloka.

(d) Četvrtu skupinu čimbenika posthladnoratovskog uspona PVK moguće je označiti kao *geopolitičke*. Po okončanju globalnoga bipolarnog sučeljavanja javlja se svojevrsan sigurnosni vakuum u mnogim dijelovima svijeta – posebno u zemljama u razvoju, manifestirajući se znatnim porastom broja unutarnjih i vanjskih/regionalnih konflikata (Brooks, 2000., 132; Smith, 2003., 108; Singer, 2003., 50-51). Gubitak i/ili nedostatak potpore velikih sila rezultira porastom broja “slabih” država, nesposobnih za održavanje oružanih snaga dostatno opremljenih i obučanih za očuvanje unutarnjeg poretka i/ili odgovora na vanjske prijetnje. Istodobno, raste i nespремnost velikih sila za intervenciju u novonastalim konfliktima (Smith, 2003., 108; Holmquist, 2005., 2). Oni ne predstavljaju prijetnju ključnim nacionalnim interesima (nisu “ratovi za preživljavanje”), lišeni su “ideološke i imperijalističke vrijednosti” (Singer, 2002., 10), a javnosti razvijenih država iskazuju sve niži prag toleriranja gubitaka u takvim sukobima (Singer, 2003., 58). Izostanak vanjske intervencije drugih aktera – regionalnih organizacija i UN-a (uslijed financijskih ograničenja, okolnosti da te organizacije i nisu “namijenjene ratovanju” te sporosti angažiranja/djelovanja multinacionalnih snaga), čiji angažman u pravilu pretpostavlja kako pristanak strana u konfliktu tako i onaj njihovih “pokrovitelja”, rezultira stanjem u kojem PVK popunjavaju nastalu prazninu na tržištu sigurnosti (Mandel, 2001.; Singer, 2003., 59-60).

Tipologija PVK. Iako dijele mnoga zajednička obilježja PVK se istodobno i znatno međusobno razlikuju po svojoj organizacijskoj strukturi, broju zaposlenika, tipu usluga koje pružaju i sl. Neka od nastojanja na klasificiranju PVK temelje se na pokušaju razlikovanja PVK od privatnih sigurnosnih kompanija (PSK). Tako Brooks (2000., 129-130) PSK definira kao kompanije koje osiguravaju “pasivnu sigurnost” u visokorizičnim okolinama, dominantno privatnim (gospodarskim) kompanijama (PSK kao defenzivno-protektivne kompanije), za razliku od PVK koje pružaju “aktivnije usluge” poput vojne obuke ili ofenzivnih borbenih operacija na temelju ugovora s pojedinačnim državama ili međunarodnim organizacijama.

No, to razlikovanje pokazuje se teško održivim s obzirom na ovisnost definiranja “ofenzivnog” i/ili “defenzivnog” djelovanja o kontekstu, kao i uslijed dinamične prilagodbe PVK/PSK novim situacijskim zahtjevima i/ili poslovnim prilikama (Holmquist, 2005., 5).

Neke deskriptivne *ad hoc* tipologije prepoznaju PVK tek kao jedan od tipova “novih plaćenika”. Tako Adams (1999.) razlikuje: (1) tradicionalni tip (grupe ili pojedinci koji posjeduju vojne vještine izravno primjenjive u borbi ili neposrednoj borbenoj potpori, a čine ih najčešće obučeni veterani oružanih snaga velikih sila); (2) tip razmjerno velikih komercijalnih (savjetničkih) kompanija koje nude usluge koje se očekuju od glavnih stožera u nekoj od razvijenijih nacionalnih vojski: taktičko, operacijsko i stratezijsko savjetovanje o strukturi, obuci, opremanju i uporabi oružanih snaga (čine ih najčešće umirovljeni viši časnici i dočasnici oružanih snaga velikih sila); te (3) tip tehničkih specijalista koji pruža visokospecijalizirane usluge s vojnom primjenom – manje grupe koje nisu po sebi vojne ili paravojne po organizaciji ili metodama (vidi i Brayton, 2002.).

Po mišljenju Singera (2002., 16-19; 2003., 91-100) adekvatnost utemeljenja tipologija PVK počiva, uz ostalo, i na prepoznavanju dualiteta karakterističnog za narav privatiziranoga vojnog sektora koji pokreću i vojni i ekonomski poticaji. Taj autor smatra da u vojnome kontekstu tipologiju PVK treba strukturirati prema opsegu usluga i razini snaga koju tvrtka može ponuditi. Singerova tipologija PVK počiva na metafori “vrha koplja” (“*Tip-of-the-Spear typology*”), tj. analogna je podjeli postrojbi/rodova unutar oružanih snaga u odnosu na njihovu “blizinu stvarnom borbenom djelovanju” (“prvoj crti”). Tako se PVK dijele na tipološke skupine u ovisnosti o njihovoj lokaciji u prostoru borbenih djelovanja, pri čemu tipologija istodobno približno odgovara i načinu na koji civilne poslovne tvrtke klijenti klasificiraju tvrtke koje koriste za *outsourcing* (dakle, prema “ekonomskom” kriteriju) – od tvrtki pružatelja osnovnih (*core*) usluga, preko konzultantskih tvrtki do tvrtki koje pružaju dodatne potporne (*noncore*) usluge koje nisu u domeni temeljne djelatnosti naručitelja. Tri su osnovna tipa PVK: tvrtke pružatelji vojnih usluga (*military provider firms*), vojne konzultantske tvrtke (*military consultant firms*) te vojne tvrtke za pružanje potpore (*military support firms*). Prvi tip, tvrtke pružatelji vojnih usluga, usredotočene su na taktičku okolinu. One nude usluge “na čelu” (“prvoj crti”) borbenog prostora, uključuju se (izravno) u borbu ili izravno zapovijedanje postrojbama i u njihov nadzor (ili oboje). Za taj tip PVK karakteristična su dva podtipa usluga: a) angažiranje samostalne vojne postrojbe (taktičke razine) neovisne o klijentovim snagama i

b) angažiranje specijaliziranih “umnoživača snaga” (*force multipliers*) u kojima su pripadnici PVK distribuirani unutar postrojbi klijentovih snaga osiguravajući ekspertizu, iskustvo i vođenje. Klijenti tog tipa tvrtki obično raspolažu relativno malim vojnim sposobnostima/snagama, a suočeni su sa situacijama visokog stupnja neposredne prijetnje. Istodobno, taj tip PVK čini i najkontroverzniji sektor privatne vojne industrije koji privlači negativnu pozornost javnosti, pa je struktura PVK tog tipa često “virtualna”, a tvrtke se brzo restrukturiraju (npr. tvrtke *Executive Outcomes*, *Sandline International*). U nastojanju na smanjivanju stupnja izloženosti riziku eksterne regulacije (“štetne za posao”) često se predstavljaju kao savjetnici ili pružatelji usluga obuke. Drugi tip, vojne konzultantske tvrtke nude savjetničke usluge i usluge obuke koje su često integralan dio restrukturiranja oružanih snaga klijenta (npr. tvrtke *Vinnell*, *MPRI*, *Dyncorp*). Također, taj tip PVK nudi strategijsku, operacijsku i/ili organizacijsku analizu, no same tvrtke ne djeluju na bojištu, iako njihovo djelovanje može preoblikovati strategijsku i taktičku okolinu. Za taj tip PVK karakteristična su dva podtipa: tvrtke koje nude isključivo analitičke usluge te tvrtke koje uz konzultacije nude i obuku vezanu uz pružene preporuke. Tipičan klijent tog tipa PVK je usred restrukturiranja snaga ili pak namjerava značajno povećati svoje vojne sposobnosti (pa su zaključeni ugovori dugoročniji i lukrativniji), a prijetnje kojima je klijent izložen nisu neposredne. Treći tip, vojne tvrtke za pružanje potpore, pružaju pomoćne/dodatne vojne usluge (logistika, obavještajne usluge, tehnička potpora, opskrba i transport), a riječ je često o “civilnim” tvrtkama koje proširuju svoju djelatnost i na vojni sektor (“dual-market” kompanije, npr. *Brown & Root Services* – *KBR*, *RONCO*, *SAIC*). Taj sektor djelovanja PVK je najveći po opsegu i prihodima te najraznovrsniji po svojim podsektorima.

Recentne analize zbivanja na području tržišta vojne privatizirane sigurnosti/sektora PVK pokazuju da je na djelu niz paralelnih procesa. S jedne strane zbiva se rapidna “normalizacija” i konsolidacija sektora – preuzimanja/stapanja manjih u veće (ali diversificirane) transnacionalne tvrtke koje nude širi spektar usluga (uz ostalo potrebno i zbog globalnog *brandinga* nužnog za natjecanje na svjetskom tržištu). Istodobno, opstaje i tržišna niša za agresivnije manje tvrtke koje mogu sklapati ugovore o uslugama koje velike kompanije zbog različitih razloga ne bi preuzele, kao i prostor za manje visokospecijalizirane tvrtke (npr. tvrtke za razminiranje). Također, sve se veći broj tvrtki osniva i u zemljama u razvoju (Singer, 2002., 14-16; Singer, 2003., 83-87).

Utječe li pojava djelomične privatizacije i/ili “denacionalizacije” vojnih struktura (kao aspekta šireg trenda privatizacije u sigurnosnom sektoru) na slabljenje državnog monopola na raspolaganje i primjenu sredstava organiziranoga nasilja? Znači li to istodobno i slabljenje države? Treba, naime, podsjetiti na to da sociologijska disciplinarna istraživačka tradicija – od M. Webera do A. Giddensa¹⁰ – upravo monopolističku koncentraciju sredstava prisile prepoznaje kao jednu od ključnih pretpostavki izgradnje/ očuvanja moderne političke zajednice (nacije-države).

Niz autora upozorava na to da je takav državni monopol promatran u povijesnom kontekstu zapravo iznimka, a ne pravilo, smatrajući da početak 21. stoljeća svjedoči o postupnom slomu “weberovskog monopola” (Singer, 2002., 5; Singer, 2003., 19-20). Epoha nacionalizacije oružane sile u kojoj države stvaraju masovne vojske iz vlastitih ‘nacionalnih’ populacija, dok suvereni apsorbiraju oružane snage izravno u državnu administrativnu strukturu započinje tek početkom 18. stoljeća, a tome razdoblju prethodi epoha (1400.-1700.) obilježena dominantnom ulogom neovisnih privatnih plaćeničkih snaga (Tilly, 1994., 29).¹¹

10 Weberova “opća” definicija države (“političke zajednice”) navodi da je ona “konstituirana kada nalazimo (1) “teritorij”; (2) raspoloživost fizičke sile za njezinu dominaciju (vlast); i (3) socijalnu akciju koja nije ograničena ekskluzivno na zadovoljenje zajedničkih ekonomskih potreba u okviru gospodarstva zajednice, već regulira općenitije međudodne stanovnika teritorija”, pri čemu “politička zajednica može ograničiti svoju socijalnu akciju na golo održavanje svoje dominacije (vlasti) nad teritorijem” (Weber, 1978., 902) – monopol na legitimna sredstva nasilja, uključujući sankcioniranje, nadzor i uporabu sile definirajuća je karakteristika države. Giddens pritom naglašava da je tek modernoj naciji-državi svojstveno uspješno polaganje prava državnog aparata na monopol nad sredstvima nasilja, te podudaranje njihova administrativnog doseg a s teritorijalnim granicama (Giddens, 1987., 18).

11 U razdoblju od 1400. do 1700. – “kritičnom razdoblju europskog formiranja država” (Tilly, 1994., 81) – vojske se sastoje uglavnom od plaćenika regrutiranih posredovanjem vojnih poduzetnika, kondotijera (*condottiere od condotto* (tal.): “ugovor o vojnoj službi kojim je određena duljina njezina trajanja, broj vojnika koji su trebali biti angažirani i visina plaće”; Howard, 2002., 33). Stupanj i duljina oslanjanja na plaćenike oscilira – manje države obično unajmljuju cijele vojske, a veće i moćnije države (Francuska, Engleska, Španjolska, Ujedinjene Nizozemske Provincije) zadržavaju vlastite generale te unajmljuju pojedine regimente i kompanije (od *con pane* – organizacije plaćenika “koje su ih opskrbljivale hranom i osiguravale im posao”; Howard, 2002., 25). Dodajmo da, pomalo paradoksalno, Giddens (1987., 115) čak smatra da bi “činjenica da je rani razvoj oružane sile europskih država organiziran na ‘kapitalistički’ način mogla biti relevantna za objašnjenje širenja poduzetništva, koje je naknadno postalo tako važan element zapadnih društvenih institucija.” O plaćeničkim vojskama toga razdoblja vidi i Vagts, 1981.; Huntington, 1994.; Avant, 2000.; Smerić, 2005.

Privatno osiguravanje/nabava vojnih usluga izazov je konvencionalnim pretpostavkama o ulozi nacije-države kao glavnog protagonista vojnih poslova i kao jamca fizičke sigurnosti svojih državljana, a nova pojava PVK potkraj 20. stoljeća pokreće pitanja legalnosti, legitimnosti i odgovornosti u sferi sigurnosne politike (Holmquist, 2005., 1). Nije nužno riječ o simptomu slabljenja države – PVK se koriste podjednako u službi interesa država kao i protiv njih – već o fenomenu koji upućuje na činjenicu da je uloga države u sigurnosnoj sferi postala deprivilegirana, uostalom kao i u drugim međunarodnim arenama poput trgovine i financija (Singer, 2002., 2). Stoga je odgovor na pitanje “slabe li privatni vojni poduzetnici/ugovarači državnu moć” vjerojatno “ne uvijek” (Avant, 2004.a, 28) – s jedne strane oni pridonose relativnom slabljenju državnoga kolektivnog monopola na nasilje, no s druge mogu biti i novo fleksibilno sredstvo državne vanjske politike.

Neki pak autori ocjenjuju hipotezu o “eroziji” državnog suvereniteta posve “naivnom i iskonstruiranom modernom fabulom” (Whyte, 2003., 579), smatrajući da države imaju aktivnu formativnu, a ne pasivnu ulogu pri ekspanziji privatnih vojnih tržišta, olakšavajuću pojavu novih oblika isporučavanja terora i nasilja. Pojava takvih tržišta i aktera, smatra Whyte (2003., 575), predstavlja ekspanziju, a ne umanjivanje prisilnih i nasilnih sposobnosti države. Komentirajući predložena regulacijska rješenja za sektor PVK u UK namijenjena raspravi u Parlamentu (vidi *Green Paper*, 2002.) taj autor navodi da je njime ponuđen normativan okvir za ekspanziju tržišta nasilja te mogućnost jačanja sposobnosti država i korporacija za uključivanje u konflikte bez odgovornosti za posljedice (Whyte, 2003., 594-598). PVK mogu, naime, djelovati kao alternativno sredstvo, primjerice vanjske politike, nudeći mogućnost “plauzibilnog poricanja”, izbjegavanja kritika i javne debate o uporabi oružane sile – ukratko, nudeći mogućnost poduzimanja “racionalnije” (demokratskom procedurom neopterećenije) vanjske politike bez angažiranja javnih/državnih snaga (Singer, 2003., 206-215). Tako erozija monopola nacije-države na uporabu sile (Brayton, 2002., 329) zapravo ne isključuje istodobno jačanje “privatnosti” države – širenje zone prakticiranja diskrecijskih ovlasti državne političke elite.

“Državne” oružane snage i PVK. Poseban aspekt odnosa država – PVK čini odnos “državnih” oružanih snaga i PVK. Trebaju li suvremene oružane snage PVK (radi organizacijsko-operativnog proširenja sposobnosti) ili su im PVK nepotrebni i nepoželjni konkurenti? Odgovor na

to pitanje možda je uputno potražiti na primjeru SAD-a, usprkos specifičnosti statusa (jedine) vojne supersile koji ta zemlja uživa (ili možda upravo zbog takva statusa), koji implicira vrhunsku kompetentnost oružanih snaga (opremljenost, obučenos, brojnost...) pri suočavanju s prijetnjama. Analizirajući razloge zbog kojih se SAD trebaju koristiti uslugama PVK Smith (2003., 114) konstatira da u kontekstu posthladnoratovskih rizika “jednostavno rečeno, vojna sredstva nisu dostatna da bi omogućila potpunu i učinkovitu primjenu strategije nacionalne sigurnosti Sjedinjenih Država”, te je stoga potrebno naći alternativne pristupe, a jedan od njih jest i pojačano oslanjanje na PVK. Rastuću uporabu PVK taj autor očekuje primarno na području vojnih operacija “različitih od rata” (*MOOTW*): mirovnih operacija (“problematične” za redovne oružane snage jer često uključuju i bavljenje netradicionalnim */non-core/* vojnim aktivnostima); humanitarnih operacija (uz koje je vezan imperativ brzine intervencije); u operacijama vezanim uz suzbijanje transnacionalnih prijetnji (paravojne operacije protiv neprijatelja koji “miješa” kriminalno poduzetništvo i oružani konflikt – kriminalne grupe, teroristi i narkokarteli)¹²; operacije vezane uz informatičko ratovanje (uporaba specijaliziranih PVK iz “*hackerske* zajednice” – “individualno motivirane” i “anarhističke”, čije su kulturne norme bitno različite od tradicionalnih vojnih) te operacije vezane uz različite oblike “asimetričnog” ratovanja i prijetnji (Smith, 2003., 114-116). Taj autor smatra da, uz adekvatno nadgledanje, PVK “umjesto da budu uzurpatori državnih legitimnosti, ... mogu postati...oruđe za unaprjeđivanje američkih strategijskih interesa”. Treba dodati da se, osim osiguravanja mogućnosti pružanja odgovora na borbene izazove na cijelome “spektru konflikata”, PVK danas, ne samo u SAD-u, koriste i u nizu drugih, nekada ekskluzivno vojnih aktivnosti u potpornom borbenom i tehničko-administrativnom sektoru (primjerice, sve je raširenije oslanjanje na PVK u procesu izobrazbe i obuke pripadnika oružanih snaga).

Neke provedene studije suodnosa “državnih” oružanih snaga i PVK pokazuju da ovdje ipak nije riječ tek o nekonfliktnom odnosu nadopunjavanja, već o području koje zahtijeva posebnu pozornost. U najširem smislu, voj-

12 Smith (2003., 115) predlaže i oživljavanje prakse izdavanja *letters of marque and reprisal* od Kongresa SAD-a (uz ugovore) na temelju kojih bi PVK dobile pravo da zarobe i/ili eliminiraju one koji predstavljaju prijetnju, uz koordinaciju sa “zemljom domaćinom”. Podsjetimo, u povijesti pomorskog ratovanja dodjela *letter of marque* kvalificirala je kapetana privatnog broda (i njegovu posadu) kao privatnog poduzetnika u službi vladara/države (*privateer*), te ga razlikovala od pirata.

ne i korporacijske strategije obilježene su znatnim razlikama između poslovne i vojne kulture, a u takvu kontekstu mogućnost razvoja konflikta interesa nije tek latentna.¹³ Kidwell (2005., 46-50) upozorava i na rizike vezane uz nepredvidivost ponašanja “privatnih ugovarača” (izbjegavanje rizika, nepouzdanost), kao i probleme integriranja “privatnih ugovarača” u vojnu strukturu (“mješavinu snaga”) – od pojava dvostrukog zapovjednog lanca i nejasnih nadležnosti/odgovornosti do neadekvatnog sustava nadgledanja.

Međunarodne organizacije i agencije i PVK. Debata o sudjelovanju PVK u međunarodnim mirovnim operacijama (u službi UN-a, regionalnih organizacija i/ili međunarodnih humanitarnih organizacija i agencija) intenzivirana je početkom 1990-ih godina uslijed neuspjeha UN-a da pravodobno i učinkovito odgovori na niz kriznih situacija vezanih uz posthladnoratovske konflikte – od ratova na području bivše SFRJ i Ruande do sukoba u zemljama Zapadne Afrike.

Argument u prilog potrebi angažiranja PVK u operacijama nametanja i/ili održavanja mira temelji se na procjenama o uspješnosti operacija PVK (npr. *Executive Outcomes* i *Sandline International* u Sierra Leoneu i Angoli) u usporedbi s tradicionalnim (multinacionalnim) snagama UN-a, a PVK se pokazuju kao učinkovitije, jeftinije, inovativnije, fleksibilnije i pragmatičnije snage koje je moguće brže mobilizirati. Tako, primjerice, Brooks (2000., 134-135) smatra da *cost-benefit* analiza demonstira prednosti PVK koje je “nemoguće ignorirati”, a izostanak “entuzijazma međunarodne zajednice” na angažiranju PVK tumači održavanjem predrasuda o PVK te njihovim postojevćivanjem s plaćenicima iz 1960-ih i 1970-ih. Smatrajući da su, uslijed nevoljkosti velikih sila pri poduzimanju intervencija, PVK idealan akter sposoban i spreman za djelovanje u nastalom “jazu”, taj autor smatra da će promjena stajališta UN-a uslijediti vjerojatno tek nakon budućih neuspjeha UN-ovih misija (Brooks, 2000., 135). Uz spomenute argumente za uporabu PVK u operacijama nametanja i održavanja mira nije zanemariv ni argument “nižeg stupnja osjetljivosti na gubitke” (u javnosti) te stoga i ne iznenađuje povremena pojava prijedloga o angažiranju PVK (primjerice nepalskih Gurka) kao (stalnih) snaga UN-a za brzi odgovor na krize (Adams, 1999.; Brayton,

13 Zanimljiv primjer iz SAD-a vezan je uz angažiranje PVK na izradi službenih pravilnika o angažiranju PVK, pa čak i na pisanju poglavlja o temi suradnje/ophođenja s PVK u priručnicima za vojne časnike (Kidwell, 2005., 46).

2002., 321-322). Iako moguće angažiranje PVK u misijama UN-a i nadalje ne uživa širu potporu, sve je raširenije i “pragmatično” stajalište utemeljeno na iskustvima nekih od slučajeva u kojima su uz UN na području intervencije djelovale i PVK, prema kojem je “bolje priznati postojanje vojnih kompanija i politički ih uključiti, nego ih ignorirati” (Shearer, 1998., 76).

S druge strane, postoji niz protuargumenata za angažiranje PVK kao zamjene za snage UN-a. Ponajprije, najuvjerljiviji argument protiv PVK kao zamjene za snage UN-a kao održavatelja mira jest ekonomski utemeljen – PVK su primarno odgovorne svojim dioničarima te su bile uspješne samo ondje gdje su njihovi ciljevi bili ograničeni, a njihovo postizanje nije bilo skupo. Da su se PVK prihvatile ograničenja nepristranosti, uporabe minimalne sile te da su bile orijentirane na postizanje prekida vatre (što su tipična obilježja mandata UN-a), njihova učinkovitost i ekonomska isplativost sudjelovanja zasigurno bi opala, a PVK bi se povukle. Naime, aktivnosti uspješnog održavanja mira dugotrajne su i radno intenzivne (dugotrajniji procesi demobilizacije, izoliranja boraca i njihove rehabilitacije), pa često nemaju definiran kraj, te stoga i skupe. Ukratko, održavanje mira “naprosto nije profitabilno”, a komercijalni entiteti ne mogu opstati pružajući neprofitabilne usluge (Brayton, 2002., 324-325 i 328).

Dodatni argument protiv uporabe PVK kao zamjene za snage UN-a odnosi se na problem trajnosti pružanja sigurnosti (vezan je uz tipičnu kratkoročnost angažmana PVK), ali i na okolnost da angažiranje PVK može postati i smetnja izgradnji vlastitih vojnih i drugih sigurnosnih struktura države. Naime, angažiranje PVK od eksternog aktera (UN-a i/ili neke humanitarne agencije) donosi rizik dodatnog slabljenja i marginaliziranja institucija i uloge zemlje domaćina (Holmquist, 2005., 21-22), a javlja se i rizik da lokalne snage, obučene i/ili opremljene od PVK po njihovu odlasku počnu djelovati destabilizirajuće (Avant, 2004.a, 26). Pritom, nazočnost PVK često aktualizira dilemu “uspostavljanje mira ili (re-)kolonizacija” – u slučaju produljenih konflikata “slabi režimi” mogu “založiti” suverenitet i resurse svojih zemalja dodjeljujući znatne (ne samo gospodarske eksploatacijske) koncesije stranim kompanijama (npr. veze *Executive Outcomes* s rudarskim kompanijama u Sierra Leoneu). U takvim okolnostima PVK se, djelujući u skladu s vlastitim interesom, uspostavljaju kao izvor sigurnosti i socijalne stabilnosti za građane, što utječe na njihov doživljaj institucija te izaziva dodatnu eroziju lojalnosti u odnosu na državu (Brayton, 2002., 327-328).

Analiza ukratko prezentiranih argumenata sugerira da potpuna zamjena snaga UN-a angažiranjem PVK zasigurno ne predstavlja mogućnost čije je ostvarenje vjerojatno, no potporna uloga PVK u mirovnim operacijama, ako bi PVK bile angažirane od UN-a (u misijama s jasnom političkom potporom, autoritetom i mandatima), a ne neke od strana u sukobu, jest dugoročno “vrijedna razmatranja” (Holmquist, 2005., 18). Ipak, treba upozoriti na to da trenutno ni UN, ni regionalne multinacionalne organizacije nemaju mehanizme kojima bi osigurale adekvatne standarde ponašanja PVK. Treba spomenuti i da su humanitarne organizacije i agencije (od UNCHR-a do Crvenog križa), koje djeluju u područjima sukoba, također klijenti PVK, koje angažiraju u različitim ulogama (od izrade analiza rizika do pružanja fizičke zaštite). Pritom je njihov međusobni odnos obilježen dvjema dilemama: a) izborom između zadržavanja tradicionalnog načela nepristranosti u pružanju pomoći i rizika da se bude identificiran kao sudionik u konfliktu, te b) dilemama vezanim uz rastući rizik militarizacije i politizacije humanitarnih agencija uslijed angažiranja PVK, ako one nisu doživljene kao neutralni akteri, što je vjerojatno u područjima gdje ih osim humanitarnih agencija angažiraju i multinacionalne kompanije za iskorištavanje prirodnih resursa i/ili neka od strana u sukobu (Holmquist, 2005., 19-20).

NORMATIVNA REGULACIJA DJELOVANJA PRIVATNIH VOJNIH KOMPANIJA

Istaknutu dimenziju rasprava o PVK tvori skup pitanja o različitim, no međusobno povezanim aspektima normativne regulacije (i samoregulacije) njihova djelovanja: a) pravni – zakonski (međunarodna pravna rješenja, regionalna i nacionalna zakonodavstva), b) poslovni (ugovorni) te c) moralno-etički aspekti regulacije. Osim različitih rješenja kompleksnih pitanja koja se javljaju u svakoj od spomenutih dimenzija regulacije, otvoreno je temeljno pitanje – treba li djelovanje PVK uopće regulirati ili PVK treba u potpunosti zabraniti?

Pravni aspekti regulacije. Jesu li PVK legalni ili ilegalni entiteti, a njihovi zaposlenici “plaćenici” – osobe koja nemaju pravo na status “borca”, niti na status “ratnog zarobljenika”? Definiciju “plaćenika” nudi više *međunarodnih pravnih dokumenata*. Definicija u članku 47. Dodatnog Protokola I Ženevske konvencije iz 1977. godine navodi šest kriterija – uvjeta kojima je potrebno udovoljiti

da bi neki akter mogao biti označen “plaćenikom” (ste kao “ilegalan status”). Kriteriji navode da osoba: treba biti posebno regrutirana u zemlji ili inozemstvu u svrhu borbe u oružanom konfliktu; da treba izravno sudjelovati u vođenju neprijateljstava; da treba biti motivirana željom za privatnim dobitkom pri čemu joj je obećana materijalna kompenzacija bitno veća od one obećane ili isplaćene borcima oružanih snaga iste strane; da nije iste nacionalnosti kao neka od strana u sukobu, niti stanovnik teritorija kontroliranog od strane u sukobu; da nije pripadnik oružanih snaga strane u sukobu; da nije upućen od države koja nije strana u sukobu po službenoj dužnosti, kao pripadnik njezinih oružanih snaga. Također, odredbe Protokola I odnose se samo na međunarodne oružane sukobe. Složenost spomenute definicije čini je istodobno gotovo neprimjenjivom na osoblje PVK – njihovi su zaposlenici često formalno integrirani u oružane snage za koje PVK rade, često su i pripadnici nacije koja je strana u sukobu (npr. u ratu u Iraku), a dvojben je i primjenjivost odredbe o sudjelovanju u izravnom vođenju neprijateljstava na vojne savjetnike i/ili tehničare.¹⁴ Važno je dodati da je status privatnih aktera koji pružaju pomoćne usluge oružanim snagama, a da pritom nisu njihovi pripadnici, reguliran člankom 4. Treće ženevske konvencije, kojim se legalizira njihov status (uključujući i pravo na status ratnog zarobljenika) uz uvjet da posjeduju “autorizaciju” oružanih snaga kojima pružaju usluge. Konvencija Organizacije afričkog jedinstva iz 1977. godine, kao i Konvencija UN-a iz 1989. nisu ograničene tek na međunarodne sukobe, no njihova je vrijednost ograničena – u prvom slučaju lokaliziranošću (vrijedi “kontinentalno” za afričke zemlje koje su je ratificirale), a u drugom slučaju reproduciranjem odredbi članka 47., te prihvaćenošću od ograničenog broja zemalja. Stoga je i odgovor na uvodno pitanje “s čisto pravnog stajališta” u najvećem broju slučajeva negativan (Faite, 2004., 167-170).

Sljedeće pitanje vezano uz status osoblja PVK u kontekstu međunarodnoga humanitarnog prava jest ima li ono status civila (skupine koja mora biti zaštićena) ili boraca (“legalnih” vojnih meta). U slučaju međunarodnih oružanih sukoba, u kojima su zaposlenici PVK dio oružanih snaga u sukobu (kategorizirani kao borci) oni imaju pravo sudjelovati u borbama, ali nisu imuni na vojne napade te se

14 Izvješće specijalnog izvjestitelja UN-a od 20. veljače 1997. “Report on the Question of the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Rights of Peoples to Self-Determination” indikator je da UN ne identificira (pripadnike) PVK sa spomenutom zakonskom definicijom “plaćenika” (Smith, 2003., 111-112 i 118).

njihov status ne razlikuje od statusa pripadnika oružanih snaga (npr. imaju pravo na status ratnog zarobljenika), što je regulirano Dopunskim odredbama Četvrtе haške konvencije iz 1907., Trećom ženevskom konvencijom i člankom 43. Protokola I. No, u slučaju oružanih sukoba koji nisu međunarodnog, već unutarnjeg karaktera, takav status “borca” ne postoji, a zaposlenici PVK nemaju pravo na zaštitu (koju imaju civili), sve dok sudjeluju u operacijama. Pritom treba naglasiti da “izravna participacija u neprijateljstvima” osoblja PVK nije ograničena tek na situacije u kojima su pojedinci naoružani i uključeni u izravne vojne borbene operacije – u komentaru Dodatnog Protokola I navodi se da “izravna participacija” znači djelovanje koje će po svojoj naravi ili svrsi vjerojatno izazvati stvarnu štetu osoblju i opremi neprijateljskih oružanih snaga. Takva definicija otvara dvojbe u svezi s pitanjem očuvanja civilnog statusa osoblja PVK angažiranog u obavještajnoj djelatnosti, nabavi i transportu oružja, strateškom planiranju i sl. Uz to je pitanje vezan i problem statusa “nezakonitih boraca” (*unlawful combatants*) – npr. zatvorenika SAD-a u tzv. “ratu protiv terora”, pri čemu neki autori ukazuju na paradoks: zatvorenici u bazi Guantanamo zatvoreni su na temelju djelatnosti koja je identična djelovanju osoblja PVK u Iraku – izravne participacije u neprijateljstvima pojedinaca koji nisu pripadnici oružanih snaga strana u sukobu (Faite, 2004., 172-174).

Kada je pak riječ o problemu odgovornosti za povredu međunarodnoga humanitarnog prava država koje su unajmile PVK, odredbe članka 3. Četvrtе haške konvencije (iz 1907.) i članak 91. Protokola I utvrđuju da su države odgovorne za djela koja počine osobe koje čine dio njihovih oružanih snaga, ali i osobe/entiteti na koje su delegirani elementi autoriteta države ili djeluju na temelju instrukcija ili pod nadzorom države (Faite, 2004., 176-178).¹⁵ Analizirajući ukupnost dosega odredbi o regulaciji djelovanja PVK na razini UN-a, Faite zaključuje da su “planovi za reguliranje privatnih vojnih kompanija razmatrani, ali izgleda da nikakvi konkretni koraci nisu učinkovito poduzeti” (Faite, 2004., 179). Glavnu prepreku reguliranju statusa PVK neki komentatori vide u “tendenciji da ih se označava kao “plaćeničke”... umjesto da ih se prizna kao multinacionalne poduzetnike kojima je stalo do učvršćenja vlastite legitimnosti” (Shearer, 1998., 78).

Kako se najčešće citirane konvencije UN-a i Organizacije afričkog jedinstva (OAU/AU) ne mogu u potpu-

15 Međunarodna pravna komisija UN-a dovršila je 2001. tekst dokumenta “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts” čije odredbe preciziraju odgovornost država na tome području.

nosti primijeniti na aktivnosti suvremenih PVK, neki od komentatora zaključuju da “ne postoje međunarodni standardi vladanja ili regulacije djelovanja privatnih vojnih i sigurnosnih kompanija (Bourne, 2002., 29). Nedostatak praktične primjenjivosti Međunarodne konvencije protiv regrutiranja, uporabe, financiranja i obučavanja plaćenika ogleđa se i u činjenici da je bilo potrebno dvanaest godina da bi bila ratificirana (uz potreban minimum od 22 zemlje) te da bi stupila na snagu, no među potpisnicama nema ni jedne veće zapadne sile. S druge strane, postoje razmišljanja prema kojima bi jasno stajalište UN-a u odnosu na to pitanje imalo veliku normativnu težinu. UN bi stoga trebao definirati stav prema vlastitoj uporabi PVK, utvrditi javne standarde za sklapanje ugovora s PVK te identificirati PVK koje djeluju u skladu s međunarodnim humanitarnim pravom (popis koji bi bio dostupan uvidu javnosti). Predlaže se i uspostava tijela UN-a koje bi vodilo registar PVK, dodjeljivalo svojevrstne “akreditacije” te nadziralo djelovanje pojedinih PVK (Holmquist, 2005., 44-45).

Kada je riječ o pravnoj regulaciji statusa PVK na razini *pojedinih država*, treba spomenuti da one u mnogim zemljama djeluju u zakonskom vakuumu (nacionalna zakonodavstva ignoriraju egzistenciju PVK), dok su u drugima, uslijed porasta i diversifikacije djelatnosti PVK, neke nacionalne vlade bile potaknute na donošenje zakonske regulative – npr. u JAR 1998. zabranjene su aktivnosti PVK izvan zemlje bez pristanka vlade; u UK 2002. razmatrane su različite mogućnosti regulacije djelovanja i licenciranje PVK (*Green Paper*, 2002.), u SAD-u glavni dio legislative uređuje odnos između izvoza oružja te izvoza sigurnosti i vojnih usluga itd. (Holmquist, 2005., 51; Avant, 2004.a, 22). Iako je zakonska regulacija djelovanja PVK na nacionalnoj razini potencijalno najučinkovitija, ona bez dodatnog ostvarivanja harmonizacije nacionalnih zakonodavstava na regionalnim razinama također gubi na djelotvornosti: a) zbog sposobnosti prilagodbe PVK u svrhu izbjegavanja zakonskog nadgledanja, b) zbog problema eksteritorijalne primjene zakona, te c) zbog nedostatka adekvatnih mehanizama nadgledanja PVK koje djeluju u inozemstvu. Upravo transnacionalna priroda PVK i njihovih operacija omogućuje im da relativno jednostavno promijene zemlju sjedišta – premjeste se iz zemalja s višim stupnjem nadgledanja u zemlje u kojima je nadzor slabiji ili uopće ne postoji (Holmquist, 2005., 54).

Treba dodati da je poseban aspekt regulacije statusa PVK vezan uz odnos “državnih” oružanih snaga i osoblja PVK. Razmatranja tog problema na primjeru SAD-a pokazuju da trenutno postojeća rješenja, uključujući i ona

operativna u vojnim priručnicima, slabo definiraju ključne točke odgovornosti vojnih zapovjednika u odnosu na status osoblja PVK – npr. pitanja prava osoblja PVK na zaštitu, pitanja njihova statusa (ne-)boraca i (ne-)nošenja vojne odore te (ne-)potpadanja pod odredbe *Uniform Code of Military Justice* itd.¹⁶ (Kidwell, 2005., 52).

Uz zakonsku regulaciju djelovanja PVK na međunarodnoj, regionalnoj te nacionalnoj razini jedan od modela jest i *samoregulacija* – odnosno regulacija putem dobrovoljnih međunarodnih “sektorskih” sporazuma samih PVK, odnosno putem formuliranja kodeksa kojima se uspostavljaju standardi vladanja/djelovanja. Iako bez zakonske snage, PVK motivaciju za samoregulaciju djelovanja nalaze u jačanju prestiža i reputacije uključenih tvrtki. Tako *International Peace Operations Association* (IPOA) osnovana 2001. (registrirana kao *non-profit trade association*) okuplja kompanije koje prihvaćaju Kodeks vladanja IPOA-e¹⁷ koji “reprezentira konstruktivan napor usmjeren boljem reguliranju operacija privatnog sektora u okolinama konflikta i postkonfliktnim okolinama” te “odražava vjerovanje da će visoki standardi koristiti industriji (op. a. sektoru PVK) i služiti višim razlozima mira, razvoja i ljudske sigurnosti”.¹⁸ U preambuli kodeksa PVK članice obvezuju se na poštovanje Opće deklaracije o ljudskim pravima (1948.), Ženevskih konvencija (1949.), Konvencije protiv mučenja (1975.), Dodatnih Protokola Ženevskih konvencija (1977.), Konvencije o kemijskom oružju (1993.), Dobrovoljnih načela o sigurnosti i ljudskim pravima (2000.) te Dokumenta o privatnim vojnim i sigurnosnim kompanijama iz Montreuxa (2008.). Kodeks obuhvaća odredbe koje se odnose na: poštovanje načela vezanih uz poštovanje ljudskih prava, transparentnost djelovanja, zakonsku odgovornost, odabir (samo legalnih i legitimnih) klijenata, sigurnost djelovanja, odabir i status osoblja PVK te njihova životnog i zdravstvenog osiguranja, nadzor provedbe zaključenih ugovora, etička načela, pravila ophođenja s partnerskim kompanijama i podugovaračima te odredbe o primjeni Kodeksa (IPOA, 2009.).

Komentatori nastojanja na samoregulaciji djelovanja PVK ocjenjuju kodekse razmjerno slabim instrumentima

16 Kako osoblje PVK ne potpada pod odredbe UCMJ, a američki se zakoni općenito ne odnose na Amerikance u inozemstvu, Kongres je 1991. godine donio *Military Extraterritorial Jurisdiction Act* kojim se važenje zakona SAD-a proširuje i na civile razmještene u inozemstvu (Kidwell, 2005., 51).

17 *Code of Conduct* IPOA-e prihvaćen je prvi put 2001. te je do 11. veljače 2009. “doživio” dvanaest preinaka.

18 (<http://ipoaworld.org/eng/aboutipoa.html>) (30. 4. 2009.)

u kontekstu izostanka dodatnih sankcija država ili međunarodnih organizacija, te sugeriraju proširenje aktera/adresata kodeksa na klijente PVK, od multinacionalnih kompanija do nevladinih udruga (Holmquist, 2005., 47-49). Usprkos svim teškoćama vezanim uz regulaciju djelovanja PVK, koje proistječu iz “raznolikosti njihovih usluga i širine njihove tržišne niše”, dijalog između ključnih multilateralnih institucija i privatnoga vojnog sektora jest nužan i moguć budući da se “privatna vojna industrija ne razlikuje od drugih sektora u globalnoj ekonomiji, od kojih se traži prihvaćanje (određenog) kodeksa djelovanja” (Shearer, 1998., 78-80).

Osim pokušaja da se status i djelovanje PVK regulira na različitim razinama (međunarodnoj, regionalnoj, nacionalnoj), rasprava o tome problemskom sklopu uključuje i načelno stajalište koje, umjesto pravne regulacije, kao rješenje zastupa potpunu zabranu PVK. Argumentacija tog stajališta, u jednoj od inačica (Bharadwaj, 2003.), počiva na tome da iste snage koje na globalnoj razini umanjuju autoritet međunarodnih institucija i njihove sposobnosti da se učinkovito bave konfliktnim situacijama istodobno čine i avangardu privatizacijskog pokreta u vojnom sektoru. Nespremnost velikih sila na intervenciju u posthladnoratovskim konfliktima tek je “navodna” – one to čine upravo koristeći se PVK, čime zaobilaze međunarodno pravo i/ili izbjegavaju dobivanje pristanka UN-a. Vojnici koje zapošljavaju PVK su “plaćenici” ili “*soldiers of fortune*”, jer su jedina druga vrsta vojnika poznata u svijetu “državni vojnici” – “kategorija kojoj oni zasigurno ne pripadaju” (Bharadwaj, 2003., 73). Vojnom privatizacijom razoružavaju se male države; istodobno im se oduzima pravo na legitimno nasilje, umanjuju loši učinci “imperialne prerastegnutosti”. Stoga “međunarodna zajednica umjesto da nastoji naći načine reguliranja privatne sigurnosne aktivnosti, mora zahtijevati njezinu potpunu zabranu (Bharadwaj, 2003., 80). Treba dodati da neke analize stanja u zemljama u kojima je djelovanje PVK u borbenim operacijama bilo presudno za ishod sukoba (primjerice Sierra Leone, Angola) pokazuju da izostanak stvarnih stabilnih struktura (regionalnih institucija i regulative) koje bi spriječile obnavljanje konflikata, prijeti opasnošću da ta područja postanu zone “međuplaćeničkih korporacijskih ratova” za nadzor nad unutarnjom politikom i resursima zemalja, pri čemu (malo vjerojatno) donošenje deklarativnih zabrana djelovanja PVK neće spriječiti “korporacijsku rekolonizaciju” (Dokubo, 2000., 63; Francis, 1999.).

Ocjenjujući pak da je potpuna zabrana i “renacionalizacija” PVK nerealistična i nepoželjna, podjednako kao

i očekivanja od regulacijskog djelovanja “nevidljive ruke” tržišta sigurnosti, niz autora smatra da je odgovore na pitanja o regulaciji njihova djelovanja potrebno potražiti u međuprostorima između ekstremnih rješenja. Pritom u obzir treba uzeti interese svih strana – država podrijetla PVK, država u kojima PVK djeluju te PVK samih – te regulaciju provesti na nacionalnoj, regionalnoj i internacionalnoj razini (Holmquist, 2005., 42-43).

Poslovni (ugovorni) aspekti regulacije. Budući da su PVK i poslovni entiteti, važan aspekt regulacije njihova djelovanja, uz zakonske okvire, čine i odredbe ugovora koje PVK zaključuju sa svojim klijentima. No, odnos ugovornih strana – naručitelja i pružatelja usluga (“principala” i “agenta”) na tome je području iznimno specifičan. Napetosti u osnovi potječu iz proturječnih nastojanja klijenta da osigura “opći” cilj – sigurnost kao javno dobro, i agenta koji ima vlastiti cilj maksimalizacije profita. Pritom se ugovori kojima se reguliraju međusobni odnosi sklapaju u najsloženijoj i najneizvjesnijoj mogućoj poslovnoj okolini – okolini sukoba i ratnih djelovanja (Singer, 2003., 151-152), što za posljedicu ima njihovu relativnu nedorečenost, neodređenost i podložnost promjenama. Ključno u tom kontekstu postaje pitanje nadgledanja, koje bi trebalo umanjiti rizike izbjegavanja izvršavanja ugovornih obveza PVK. No, prepreku učinkovitom sustavu monitoringa čine teškoće u provedbi sustavne evaluacije (uslijed nedostatka informacija) i nedostatak ekspertize – možda paradoksalno, no dijelom isti oni motivi koji javne institucije/državne birokracije i potiču na oslanjanje na privatne agente. Neke analize “transakcijskih troškova” – analiza razloga zbog kojih javna agencija neke poslove povjerava privatnim poslovnim subjektima – pokazuju da neizbježni ugovorni rizici na tome području bitno ograničavaju ulogu PVK, usprkos potencijalnim uštedama. Riječ je o rizicima vezanim uz neizvjesnost, specifičnost dobara, frekventnost te osobito moralnu korektnost (lojalnost) kojom se obavlja neka transakcija (Fredland, 2004., 209). Osim spomenute, vjerojatno imanentne sklonosti povećanju profita na štetu interesa klijenta (pretjeranim naplaćivanjem, zapošljavanjem nekvalificiranih ili prebrojnih osoba, umanjivanjem vlastitih rizika), neka provedena istraživanja troškovne učinkovitosti (Kidwell, 2005., 39; Singer, 2003., 157) pokazuju da *outsourcing* uvijek ne rezultira uštedama (učestala je pojava nadilaženja razine planiranih troškova i naknadnog identificiranja skrivenih troškova), uslijed specifičnosti tržišta koje karakterizira ograničena kompeticija/postojanje monopola, što dodatno osnažuje ovisnost

principala o agentu (još naglašeniju u situaciji u kojoj je zamjena jednog agenta drugim otežana ili nemoguća). Također, mogućnosti penalizacije PVK, čak i za postupke poput napuštanja principala (jednostranog otkazivanja ugovora i/ili “dezertiranja” zaposlenika PVK), razmjerno su ograničene, posebno u usporedbi s mogućnostima penalizacije “državnih” vojnih aktera. Osim napuštanja principala agent može zadobiti i dominaciju nad principalom (u situacijama kada je riječ o “slabim” klijentima) ili ga prisiliti na “faustovsku pogodbu” kojom se kratkoročne usluge agenta plaćaju dodjelom dugoročnih prava agentu (primjerice na eksploataciju prirodnih resursa klijenta) (Singer, 2002., 22-26). Ukratko, nabrojane skupine rizika i problema vezanih uz poslovno/ugovorno reguliranje djelovanja PVK – od neadekvatnog nadgledanja do politika vlada koje proizvode složenu i proturječnu regulativu te sputavaju kompeticiju (pogodujući zlouporabama izravnih pogodbi) (Kidwell, 2005., 42-45) – naveli su neke analitičare na zaključak da bi “za vlade bilo najbolje da same vode svoje bitke”, uz prognozu prema kojoj je “uloga privatnog sektora u osiguranju vojne sile ograničena te će takva vjerojatno i ostati. Iako postoje zadaće koje mogu biti privatizirane, neizvjesnosti inherentne u vojnim situacijama čine učinkovito ugovaranje između države i PVK neizbježno problematičnim” (Fredland, 2004., 212 i 216).

Moralno-etički aspekti djelovanja PVK. Pri prosuđivanju djelovanja PVK (ali i djelovanja plaćenika u širem povijesnom smislu) s etičkog/moralnog stajališta često se zaboravlja da se sve do Francuske revolucije o plaćeništvu u pravilu nije mislilo kao o nečasnoj profesiji te da je omalovažavanje i delegitimizacija plaćeništva vezana uz uspon nacije-države i masovnih vojski “naoružanog naroda”.¹⁹ Uz to, načelna moralna osuda plaćeništva i danas se često utemeljuje jednako kao i moralna osuda prostitucije – propituju se nemoralni motivi onih koji se bave prostitucijom, ali ne i motivi onih koji se koriste njihovim uslugama (Lynch i Walsh, 2000., 133-134). Detaljno analizirajući uobičajenu “antiplaćeničku” moralističku argumentaciju, Lynch i Walsh (2000.) pokazuju da su pretpostavke na kojima počiva shvaćanje plaćeništva kao *intrinzično* pogrešnog – zbog motivacija na kojima se temelji plaćenička aktivnost

19 Tako, primjerice, u djelu “Duh revolucije i ustava Francuske” (1791.) Saint-Just modelu plaćeničke vojske suprotstavlja nacionalnu gardu. Dok je “priroda vojske ropstvo”, a od “ljudi koji ginu za novac” – “pravih stranaca” za koje je “mač ... zakon, tabor i domovina” se ne može očekivati “poštenje”, u rukama “umješnog zakonodavca ... vojska može postati škola vrline i načelo obrazovanja” (Saint-Just, 1987., 74-75).

– u najmanju ruku dvojbene: (1) financijski motiv (“ubijanje za novac”) ne razlikuje plaćenike od profesionalnih vojnika vojski nacije-države, jer i oni primaju naknadu (u različitim oblicima); (2) adresat doktrine “pravednog rata” (*jus ad bellum*), koji se u tomističkoj tradiciji zasniva na “pravednom razlogu” i “ispravnim namjerama”, nije nužno i uvijek nacija-država, a osim toga spomenuta pretpostavka ne isključuje plaćenike koji se u obrambenom ratu bore na strani nacije-države izložene invaziji; (3) argument “oklijevanja” u odnosu na relativnu spremnost za uključivanje u ratni konflikt/ubijanje (“pravi” vojnik mrzi rat i ubijanje i čini to samo za dobro zajednice) nije adekvatna osnovica za razlikovanje, budući da upravo plaćenici često demonstriraju suzdržanost i izbjegavaju borbu, za razliku od vojnika koji se bore u ime velikih (nacionalnih, političkih, vjerskih...) ideologija. Autori zaključuju da je argumentacija utemeljena na navedena tri motiva (motivi vezani uz naknade, ispravne namjere te oklijevanje/suzdržanost) nedostatna te da ne dokazuje moralnu inferiornost plaćeništva u odnosu na vojnika nacije-države (Lynch i Walsh, 2000., 135-142). Dodatno razmatranje *konsekvencijalističkih* prigovora plaćeništvu – prigovora orijentiranih na posljedice povezivanja vojnih aktivnosti i stjecanja profita – također otkriva poteškoće argumentacije. Tako (1) prigovor “opreza”, elaboriran u Machiavellijevu *Vladaru*,²⁰ upozorava na opasnosti oslanjanja na plaćenike – nisu dovoljno krvožedni (niti spremni na žrtvovanje), nisu pouzdani, a sama plaćenička uloga kvari ljudski karakter. Prigovor je neopravdan jer: a) “razumnoj suzdržanosti” plaćenika suprotstavlja lik “građanina-ratnika” sklonog patriotskom ili vjersko-fundamentalističkom (samo-)žrtvovanju; b) mjera nepouzdanosti plaćenika nije veća u odnosu na mjeru nepouzdanosti njihovih poslodavaca,²¹ c) ako uporaba plaćenika korumpira vladare, tada se to odnosi i na vladare graditelje nacija-država koji su se koristili uslugama plaćenika (uključujući i Napoleona te Washingtona). Prigovor o “odgovornosti” plaćenika (2) na temelju okolnosti da se privatizacijom ratovanja privatiziraju i moralne posljedice (za razliku od vojski nacija-država za čije su propuste

20 “...Ako netko zasniva državu na najamnicima, neće nikada biti ni jak ni siguran; jer plaćenička je vojska razjedinjena, častohlepna, bez stege, nevjerna; srčana među prijateljima, kukavna među neprijateljima; nema u nje straha pred Bogom, ni vjere s ljudima; postoji dotle dok nije napadnuta; u miru te pljačka ona, u ratu neprijatelj” (Machiavelli, 1983., 50-51).

21 Primjerice, navode autori, od jedanaestorice najistaknutijih plaćeničkih vođa u Europi početkom 17. stoljeća trojici je odsječena glava, četvorica su zadavljena, dvojica otrovana, jedan ubijen, a jedan smaknut od njihovih poslodavaca (Mockler, A. (1969.), *The Mercenaries*. New York: Macmillan, 48-9; prema: Lynch i Walsh, 2000., 145).

odgovorne države), relativizira protuargument prema kojem plaćenike najčešće angažiraju upravo države, pri čemu ideal suvereniteta iskupljuje zločine vojnika nacionalnih vojski, a nacije-države u pravilu oklijevaju progoniti vlastite vojnike (Lynch i Walsh, 2000., 143-147). Zaključujući svoju “anti-antiplaćeničku” analizu, koja za cilj nema “rehabilitaciju plaćeništva”, već je uz ostalo motivirana i spoznajom da “u stoljeću genocida nisu ratovali plaćenici”, Lynch i Walsh (2000., 148-149) iznose i pretpostavku po kojoj uporaba plaćenika neizravno sprečava “otklizavanje” sukoba u totalni rat upravo zbog postojanja manjeg broja *motiva za ubijanje* (u usporedbi s vojskama “građana-vojnika”, čiji su motivi za ubijanje “univerzalizirani”). Spomenuta posljedica, naravno, nije rezultat želje plaćenika (koji možda i djeluju na temelju nemoralnih motiva), već posljedica djelovanja “nevidljive ruke”, odnosno specifične “moralne ekonomije” u čijem kontekstu javno/opće dobro nastaje kao rezultat prakticiranja individualnih poroka.

Kao i položaj “tradicionalnih” plaćenika položaj suvremenih PVK jest u moralno-etičkom smislu zasigurno ambivalentan, već i stoga što su one privatni entiteti plaćeni za obavljanje onoga što bi “tradicionalno” trebale obavljati vlade. Nadalje, one izvlače izravnu korist od rata i patnji izazvanih ratom (čije je postojanje pretpostavka njihova angažiranja), a moralno je dvojbeno i (pre-)prodaja vojne ekspertize bivših vojnika državnih vojski (koju su već platili državljani) na privatnom tržištu. No, označiti PVK kao “u potpunosti dobre ili u potpunosti zle” jest vjerojatno “u potpunosti pogrešno” (Singer, 2003., 216-217). Usprkos moralnoj hazardnosti privatizacije pružanja vojnih usluga, pri prosuđivanju moralnih/etičkih aspekata djelovanja PVK, uputno je pretpostaviti da njihovo djelovanje kao privatnih aktera u javnoj domeni ratovanja može imati i pozitivne aspekte. Tako angažiranje PVK dijelom jača motivaciju za “dobro ponašanje” (PVK “ne ubijaju bez dobrog razloga”), budući da je dugoročna profitabilnost angažiranja vezana i uz očuvanje dobrog javnog *imagea*. Također, osoblje PVK često demonstrira viši stupanj profesionalizma i discipline u odnosu na druge sudionike suvremenih sukoba, a u savjetničkoj ulozi PVK mogu pružiti potporu jačanju razine profesionalizma oružanih snaga klijenta. Podlogu negativnim aspektima djelovanja PVK čini okolnost da se “javno dobro” i dobro PVK uvijek ne podudaraju – orijentacija na ispunjenje ciljeva klijenta, ali i sam korporacijski interes, ne moraju se uvijek podudarati s drugim normativnim okvirima (primjerice zaštitom ljudskih prava), a moguće su i negativne, iako “nenamjeravane” posljedice djelovanja PVK (npr. mogućnost klijentove

neizravne zlouporabe usluga). Nadalje, angažiranje PVK donosi pojačanu normativnu neizvjesnost budući da jača i privatizira difuziju odgovornosti, kako u pogledu selekcije osoblja (potencijalno privlačenje “problematičnih” kandidata čiji je nadzor i kažnjavanje u rukama same PVK) tako i u odnosu na nedostatak ograničenja u odnosu na izbor klijenata (određivanje “legitimnosti” klijenta također je, u konačnici, u rukama PVK). No, za moralno kvalificiranje djelovanja PVK vjerojatno je ključan odgovor na pitanje je li sigurnost javno ili privatno dobro. Angažiranjem PVK vlade abdiciraju od jedne bitne odgovornosti – sigurnost koja postaje roba polarizira društvo budući da prestaje biti na isti način dostupna svim državljanima. Kako PVK ponajčešće djeluju u sivim zonama, za prosudbu njihova načelno moralno ambivalentnog statusa u svakom pojedinačnom slučaju nužna je kontekstualizacija njihova djelovanja. Naime “kao i javne institucije države i privatizirana vojna industrija/sektor može služiti dobrim i zlim ciljevima” (Singer, 2003., 226-229).

Dodajmo da spominjani *Code of Conduct* IPOA-e sadrži i posebno poglavlje s etičkim odredbama čije se prihvaćanje očekuje od članica PVK. Najnovija inačica kodeksa iz 2009. godine, osim opće etičke uvodne odredbe (1) kojom se potpisnici kodeksa obvezuju da će u svom djelovanju “nadići minimalne zakonom utvrđene zahtjeve” te “podupirati dodatne etičke imperativne bitne za učinkovite sigurnosne i mirovne operacije”, sadrži i odredbe koje se odnose na (2) pravila za uporabu sile (“*Rules for the Use of Force*”) koje obvezuju na konsultacije s klijentima (pri donošenju), na usklađenost djelovanja s međunarodnim humanitarnim pravom i zakonima vezanim uz zaštitu ljudskih prava te na nastojanja na umanjivanju gubitaka/žrtava i šteta te uporabu sile na razini proporcionalnoj razini prijetnje; (3) potporu međunarodnim organizacijama, humanitarnim i nevladinim organizacijama koje rade na “umanjivanju ljudskih patnji te podupiru ciljeve mirovnih operacija koji se odnose na obnovu i pomirenje... u mjeri u kojoj to dopuštaju ugovorna i zakonska ograničenja”; te (4) nadzor naoružanja (nadzor i odgovarajuće zbrinjavanje oružja korištenog u operacijama te nekorištenje ilegalnog naoružanja i naoružanja nabavljenog ilegalnim putem) (IPOA, 2009.).

Zaključno, razmatranje različitih aspekata normativne regulacije djelovanja PVK – pravnih, poslovnih, moralno-etičkih – ukazuje na razmjernu podrazvijenost trenutno postojeće regulative u usporedbi s dinamikom razvoja i rasta sektora PVK, iako prijedloga za regulaciju ne nedostaje. Spomenuto, vjerojatno, nije tek samo poslje-

dica uobičajenog kašnjenja normativne regulacije “novih” sociopolitičkih fenomena (svojevrsnog “kulturnog zaostajanja”) već i interesa različitih aktera vezanih uz područje privatiziranoga vojnog sektora – od nacionalnih vlada, UN-a i drugih međunarodnih organizacija, različitih klijenata, do samih PVK.

Tomislav SMERIĆ
Gabrijela SABOL
Privatne vojne kompanije – vojno poduzetništvo na početku dvadeset prvog stoljeća

PRIVATNE VOJNE KOMPANIJE I CIVILNO-VOJNI ODNOSI

Pojava i djelovanje PVK, uz ostalo, novi je element u sustavu civilno-vojnih odnosa. “Klasične”, a tako i “nove” posthladnoratovske teorije civilno-vojnih odnosa (vidi Smerić, 2005., 480-512) uglavnom tematiziraju odnos dviju strana – vojnih i civilnih aktera – vojnog časničkog zbora kao “aktivnog upravljajućeg elementa vojne strukture odgovornog za vojnu sigurnost društva” i države kao “aktivnog upravljajućeg elementa društva odgovornog za alokaciju resursa među važnim (društvenim) vrijednostima, uključujući i vojnu sigurnost” (Huntington, 1994., 1-3). U ovom se režimu odnosa pojavom PVK javlja nova, treća strana (Singer, 2003., 233). Pritom se utjecaj djelovanja PVK na civilno-vojne odnose razlikuje u različitim sociopolitičkim kontekstima.

Utjecaj PVK na civilno-vojne odnose u državama koje unajmljuju njihove usluge i na čijem teritoriju djeluju (riječ je najčešće o tzv. “slabim” i/ili “nestabilnim” državama) uvelike ovisi o tipu kompanije i okolnostima u kojima PVK djeluju. Tako, po Singerovu mišljenju, angažiranje tvrtki pružatelja vojnih usluga (*military provider firms*) i vojnih konzultantskih tvrtki (*military consultant firms*) može destabilizirati lokalne civilno-vojne odnose i ugroziti institucionalnu ravnotežu u zemlji-klijentu: 1. ako negativno utječe na prestiž lokalne vojske; 2. ako zaposlenici PVK primaju veće plaće od lokalnih vojnika za slične zadatke; 3. ako su izdvojeni/odvojeni od lokalnih snaga, a ne s njima integrirani; 4. ako su njihovi časnici postavljeni na zapovjedne položaje ili stoje na putu napredovanju uobičajenim kanalima u lokalnim snagama; 5. ako provode programe koji su prijetnja postojećem formatu lokalnih snaga (prijetnja demobilizacije/otpuštanja pripadnika lokalnih snaga i sl.) (Singer, 2003., 198). S druge strane, PVK mogu stabilizirati civilno-vojne odnose ako: 1. su tvrtke pružatelji vojnih usluga protuteža neposrednim lokalnim prijetnjama; 2. ako konzultantske tvrtke mogu djelovati na profesionalizaciju lokalnih snaga pod civilnim nadzorom (uvođenjem mehanizama civilnog nadgledanja); 3. ako unajmljivanje konzultantske tvrtke jača status lokalne vojske; 4. ako potporne tvrtke (*military support firms*) po-

mažu oduzimanju sekundarnih funkcija (najčešće komercijalnih) lokalnim vojskama (antikorupcijsko djelovanje); 5. pomažu popuštanju demobilizacijskih napetosti i rizika (primjerice zapošljavanjem otpuštenih bivših vojnika) (Singer, 2003., 203).

Ekstenzivno oslanjanje na privatizirane vojno-sigurnosne usluge donosi i “općenitije” rizike dodatnog slabljenja “nestabilnih” država: a) stvaranjem kratkoročne, no lažne predodžbe o sigurnosti, što iskrivljuje adekvatne procjene sigurnosnih potreba (posljedica je često obnavljanje konflikata nakon povlačenja PVK); b) stvaranjem neravnomjerne distribucije sigurnosti u domicilnoj populaciji kreiranjem enklava sigurnosti unutar nestabilnih okolina (lokaliziranjem sigurnost prestaje biti “opće dobro”, što vodi slabljenju državnog autoriteta javno demonstrirajući nesposobnost države); c) marginaliziranjem i ometanjem izgradnje legitimnih i funkcionirajućih lokalnih državnih institucija (uključujući i vlastite vojno-sigurnosne strukture) (Holmquist, 2005., 11-17).

No, PVK mogu utjecati i na civilno-vojne odnose u “stabilnim” državama, zemljama sjedištima “pružatelja” privatnih vojnih usluga. Tako se, uz ostalo, postavlja pitanje komplementarnosti odnosa izvoza privatizirane sigurnosti (oružane sile i usluga kao “robe”) i vanjskopolitičkih ciljeva zemlje, kao i pitanje doprinosi li takva praksa neizravno jačanju specifične, (javno) nenadzirane, državne “privatizacije” raspolaganja sredstvima prisile. Naime, eksterno angažiranje nedržavnih oružanih snaga umanjuje odgovornost država za (neželjene) posljedice, kao i važnost moralnih i zakonskih dilema vezanih uz legitimnost takvih intervencija – pruža mogućnost za “plauzibilno poricanje” odgovornosti (Mandel, 2001., 132) – te može pogodovati izbjegavanju nadzornih procedura kojima je podvrgnuto angažiranje redovitih “državnih” oružanih snaga (posebno u okolnostima kada je sama država posrednik pri izvozu privatnih vojnih usluga).

Holmquist (2005., 25-33) identificira četiri ključne skupine problema vezanih uz utjecaj uporabe privatiziranih vojno-sigurnosnih usluga na civilno-vojne odnose u “djelotvornim” (stabilnim) državama: a) problem uspostave jasnih mandata i pravila djelovanja (visoka adaptabilnost suvremenih PVK na promjenu okolnosti može voditi slabljenju nadzora nad njihovim operacijama te jačanju subjektivnosti interpretacija dogovorenog, i stoga što inicijalni mandati PVK najčešće nisu posve precizno definirani); b) problem nedostatka jasne i sveobuhvatne zakonske odgovornosti i odgovornosti po ugovorima PVK; c) problemi transparentnosti i nadgledanja nestabilnog tržišta

(nedostatak kompeticije pri narudžbama te nadzora provedbe ugovora) i d) problemi koordinacije različitih privatnih aktera te privatnih aktera i “regularnih” oružanih snaga (od pitanja koegzistencije različitih organizacijskih kultura do pitanja reguliranja identifikacije).

U odnosu na “državne” oružane snage, kao jedne od strana u režimu civilno-vojnih odnosa, povećano oslanjanje na PVK mijenja narav ekskluzivnosti i relativnu autonomiju statusa vojnih profesionalaca (potencijalno i strogo definiranu socijalnu odgovornost profesije, vojne vrijednosti i etosa). PVK postaju potencijalno atraktivniji poslodavac u odnosu na državu kao donedavno ekskluzivnog poslodavca-klijenta vojne profesije (primjerice u pogledu razine novčanih naknada), a njihov povećani angažman u donedavno ekskluzivno vojnim domenama smanjuje mogućnosti napredovanja u službi (zbog sve većeg broja položaja na kojima su sada “civilni”). Na atraktivnost vojne karijere potencijalno može djelovati i povećano oslanjanje na PVK u potpornim (neborbenim) ulogama, budući da “državne” oružane snage orijentira naglašenije prema borbenim ulogama. Na širem socijalnom planu, u odnosu na ulogu vojske kao društvene institucije, spomenute promjene mogu dugoročno rezultirati i posljedicama na moral i prestiž vojnika regularnih oružanih snaga te utjecati na promjene stupnja potpore javnosti vojnim operacijama. Također, trend opadanja postotka populacije s vojnim iskustvom (ne samo u SAD-u) iniciran procesima ukidanja/suspendiranja opće vojne obveze (reformiranja “masovnog formata” oružanih snaga) može biti ojačan ekstenzivnijim djelovanjem PVK, što dugoročno vodi jačanju socijalne izolacije “tradicionalne” vojne zajednice u odnosu na društveno okruženje. Stoga se u raspravama o naznačenoj problematici sve češće spominje potreba da političke i vojne vođe “strategijom, a ne politikama” jasno definiraju uloge PVK u odnosu na ključne kompetencije “državnih” oružanih snaga (Kidwell, 2005., 54-57).

Suvremena inačica privatnoga vojnog poduzetništva početkom 21. stoljeća, usprkos brzom razvoju, još je uvijek u razvojnom "stadiju djetinjstva" (Brooks, 2000., 141), što neizravno potvrđuje već i površan analitički pregled aspekata djelovanja, obilježja i statusa PVK prikazan u ovome radu.

Stoga se umjesto zaključka uputnijim čini ukazati na jedno od predviđanja trendova razvoja na području privatizirane vojne sigurnosti. Brooks (2000., 140-141) iznosi sljedeće prognoze: 1. PVK će širom svijeta u sve većoj mjeri od državnih vojski preuzimati vojne zadaće poput obuke, obavještajnog rada, nadgledanja, razminiranja i logistike, a trend će biti osobito izražen u vojskama manje razvijenih zemalja; 2. s rastućim brojem, veličinom, dosegom i složenošću operacija održavanja mira PVK će vjerojatno biti pozvane od regionalnih organizacija, pa i UN-a, da sudjeluju u potpori mirovnim operacijama (Brooksova prognoza da će PVK u roku od pet godina, dakle 2005., steći dominantnu ulogu u operacijama održavanja i nametanja mira ipak se nije ostvarila, op. a.); 3. PVK će se u sve većoj mjeri angažirati i u borbenim ulogama (pri zaštiti industrijskih pogona u ratnim zonama, potpori mirovnim operacijama te zaštiti humanitarnih operacija) ako njihovu ulogu bude "legitimirao" UN i regionalne organizacije; 4. multinacionalne kompanije (naftne, rudarske) koje djeluju u nestabilnim državama sve će više angažirati PVK; 5. PVK iz zemalja u razvoju sve će više nuditi svoje usluge na svjetskom tržištu (uz komparativnu prednost posjedovanja iskustva iz domaćih konflikata i niže cijene u odnosu na zapadnjačke tvrtke); 6. privatni će sektor sigurnosti doživjeti konsolidaciju budući da je, uslijed nereguliranosti tržišta, mogućnost provedbe usluga koje nude mnogobrojne manje tvrtke upitna (tu prognozu potvrđuju recentni trendovi konsolidacije – stapanja i/ili preuzimanja – manjih u veće diversificirane transnacionalne tvrtke što svjedoči o postupnoj "normalizaciji sektora"; op. a. (vidi i Singer, 2003., 85).

Bez obzira na mjeru preciznosti prognoza pojedinih trendova treba zaključno podsjetiti na to da čimbenici (procesi) koji su rezultirali pojavom i profiliranjem PVK i nadalje djeluju, te se može očekivati da će važnost uloge privatnoga vojnog sektora u oružanim konfliktima u predvidivoj budućnosti jačati. Upravo stoga niz otvorenih pitanja vezanih uz različite aspekte i učinke njihova djelovanja zahtijeva odgovore. Naime, i početkom 21. stoljeća još uvijek (?) dominira mišljenje po kojem je "rat odveć važan da bi bio prepušten privatnom sektoru" (Singer, 2003., 242).

- ADAMS, T. K. (1999.), The New Mercenaries and the Privatization of Conflict. *Parameters: US Army War College*, 29 (2): 103-116.
- AVANT, D. (2000.), From Mercenary to Citizen Armies: Explaining Change in the Practice of War. *International Organization*, 54 (1): 41-72.
- AVANT, D. (2004.a), Mercenaries. *Foreign Policy*, Jul/August, 143: 20-28.
- AVANT, D. (2004.b), The Privatization of Security and Change in Control of Force. *International Studies Perspectives*, 5: 153-157.
- BHARADWAJ, A. (2003.), Privatization of Security: The Mercenary-Market Mix. *Defence Studies*, 3 (2): 64-82.
- BOURNE, M. (2002.), Security Sector Reform and the Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security, u: Lilly, D., von Tangen Page, M. (ur.), *Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security* (str. 13-30), Security and Peacebuilding Programme. International Alert. London.
- BRAYTON, S. (2002.), Outsourcing War: Mercenaries and the Privatization of Peacekeeping. *Journal of International Affairs*, Spring, 55 (2): 303-329.
- BROOKS, D. (2000.), Messiahs or Mercenaries?. The Future of International Private Military Services. *International Peacekeeping*, Winter, 7 (4): 129-144.
- DOKUBO, C. (2000.), "An Army for Rent", Private Military Corporations and Civil Conflicts in Africa: The Case of Sierra Leone. *Civil Wars*, 3 (2): 51-64.
- FAITE, A. (2004.), Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law. *Defence Studies*, 4 (2): 166-183.
- FRANCIS, D. J. (1999.), Mercenary intervention in Sierra Leone: providing national security or international exploitation? *Third World Quarterly*, 20 (2): 319-338.
- FREDLAND, E. J. (2004.), Outsourcing Military Force: A Transactions Cost Perspective on the Role of Military Companies. *Defence and Peace Economics*, 15 (3): 205-219.
- GIDDENS, A. (1987.), *The Nation-State and Violence*. Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Green Paper* (2002.), Private Military Companies: Options for Regulation (HC 577). London: Foreign and Commonwealth Office, The Stationery Office.
- HOLMQVIST, C. (2005.), *Private Security Companies. The Case for Regulation*. SIPRI Policy Paper No. 9. Stockholm International Peace Research Institute.

- HOWARD, M. (2002.), *Rat u europskoj povijesti*. Zagreb: Srednja Europa.
- HUNTINGTON, S. P. (1994.), *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, Massachusetts – London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- IPOA (2009.), *Code of Conduct*, (<http://www.ipoaworld.org/eng/codeofconductv12en.html>) (3. 5. 2009.)
- ISENBERG, D. (1997.), *Soldiers of Fortune Ltd.: A Profile of Today's Private Sector Corporate Mercenary Firms*. Washington: Center for Defense Information, (<http://www.cdi.org/issues/mercenaries/merc1.html>) (9. 1. 2001.)
- JANOWITZ, M. (1974.), *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*. New York-London: The Free Press – Collier Macmillan.
- JOHNSON, C. (2005.), *Američki Rubikon. Militarizam, tajnovitost i kraj Republike*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- KIDWELL, D. C. (2005.), *Public War, Private Fight? The United States and Private Military Companies. Global War on Terrorism, Occasional Paper 12*. Combat Studies Institute Press: Fort Leavenworth, Kansas.
- LYNCH, T., WALSH, A. J. (2000.), The Good Mercenary. *The Journal of Political Philosophy*, 8 (2): 133-153.
- MACHIAVELLI, N. (1983.), *Vladar/Mandragola*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- MANDEL, R. (2001.), The Privatization of Security. *Armed Forces and Society*, 28 (1): 129-151.
- SAINT-JUST, L. A. de (Sen-Žist, L.-A.) (1987.), *Republikanske ustanove*. Beograd: Filip Višnjić.
- SHEARER, D. (1998.), Outsourcing War. *Foreign Policy*, 112: 68-81.
- SINGER, P. W. (2002.), Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry. *International Security*, 26 (3). <http://www.brookingsinstitution.org/dybdocroot/views/articles/singer/20020128.pdf> (14. 2. 2006.)
- SINGER, P. W. (2003.), *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University Press. Ithaca and London.
- SMERIĆ, T. (2005.), *Sparta usred Babilona? Sociologijski aspekti vojne profesije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- SMERIĆ, T., MIŠETIĆ, A. i RIHTAR, S. (2008.a), *Stavovi hrvatske javnosti spram Hrvatske vojske (istraživačko izvješće)*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- SMERIĆ, T., MIŠETIĆ, A., FRANC, R., IVIČIĆ, I. i RIHTAR, S. (2008.b), *Stavovi časnika OSRH/Hrvatski nacionalni identitet i identitet Hrvatske vojske – anketa među časnicima (istraživačko izvješće)*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

- SMITH, E. B. (2003.), The New Condottieri and US Policy: The Privatization of Conflict and Its Implications. *Parameters (US Army War College)*, 32 (4): 104-119.
- TILLY, C. (1994.), *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*. Cambridge MA – Oxford UK: Blackwell.
- VAGTS, A. (1981.), *A History of Militarism*. Westport – Connecticut: Greenwood Press Publishers.
- WEBER, M. (1978.), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (Vol. I and II). Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- WHYTE, D. (2003.), Lethal Regulation: State-Corporate Crime and the United Kingdom Government's New Mercenaries. *Journal of Law and Society*, 30 (4): 575-600.

Tomislav SMERIĆ
Gabrijela SABOL
**Privatne vojne
kompanije – vojno
poduzetništvo na
početku dvadeset
prvog stoljeća**